

14 אפריל, 2008

חוות דעת מומחה בנושא ערכיות אקולוגית של מרחב תכנית מצפה נפתוח וסביבתו

כללי

חוות דעת זו מתבססת על סקרי שדה שנערכו על ידי במרחב התכנית ובקרבתו במועדים שונים, הן באביב הנוכחי והן בשנים קודמות, וכן על מקורות מידע נוספים שמפורטים ברשימת המקורות בסוף חוות הדעת. יש לציין כי חוות דעת זו אינה מהווה תחליף לתסקיר השפעה על הסביבה. למרות המידע הרב שנאסף במשך השנים, המידע המפורט בהמשך לא נאסף באופן סיסטמטי, והוא מהווה מידע חלקי בלבד. במיוחד אמור הדבר לגבי קבוצות סיסטמטיות של בעלי חיים שלא נסקרו בצורה יסודית – יונקים קטנים, זוחלים וחסרי-חוליות. אין ספק כי סקרי שדה מסודרים ורב-תחומיים שיתפרסו על פני מספר עונות ומועדים, יגדילו במידה ניכרת את המידע האקולוגי ויעצימו אף יותר את חשיבותו של האזור למדע, לשמירת טבע, לפנאי ולנופש. תמונת המצב המסתמנת מסקירת הידע הקיים, היא אפוא "קצה הקרחון", והנסתר רב על הגלוי.

1. חשיבות ההגנה על ערכי טבע ושטחים פתוחים במרחב התכנית וסביבתה

השטחים הפתוחים בארץ הולכים ומצטמצמים מאוד בשנים האחרונות, עקב לחצי פיתוח. תופעה זו מורגשת היטב באזור ירושלים בכלל, ובמערבה של ירושלים בפרט, לרבות באזור המיועד לביצוע התכנית. בשנים האחרונות הצטמצמו ונפגעו שטחים בעמק הארזים בשל העברת כביש 9 ועבודות מנהור מדרום לגבעת מי נפתוח, ושטחים נוספים צפויים להיפגע בקרוב בשל תכניות למסילת רכבת מתל אביב לירושלים, וכן בשל פיתוח פארק מטרופוליני אינטנסיבי הצפוי להגביר עוד יותר את הלחץ על מעט השטחים הטבעיים שעוד נותרו. שטחים פתוחים נוספים במבואות ירושלים – באזור מלחה, עמק פרי-הר, עמק בית זית ועוד, נפגעו כבר על ידי תכניות פיתוח או מאוימים בתכניות פיתוח של בינוי וכבישים. קיום השטחים הפתוחים, על עושר בתי הגידול שעדיין נותר בהם, חיוני לקיום המגוון הביולוגי הייחודי של החי, הצומח והמערכות האקולוגיות התומכות בהם.

בנוסף, שטחים אלה, הצמודים לשטח בנוי, מהווים אתר טבע עירוני בעל חשיבות עצומה למאות-אלפי תושבים החיים במרחק הליכה או נסיעה קצרה ממנו. הצורך באתרי טבע איכותיים בקרבת העיר הגדולה הולך וגובר בשנים האחרונות ככל שמתרבה האוכלוסייה ומצטמצמים השטחים הפתוחים. שטחים אלה, העשירים בערכי טבע ונוף, מספקים אתרי טיול וביילוי בחיק הטבע ובכך משפרים את איכות החיים של התושבים.

2. ערכי הטבע הרגישים לפיתוח הנמצאים במרחב התכנית והמאוימים על ידה

אזור התכנית שבו מתוכננת שכונת מגורים לצד תשתיות ומבני ציבור, מאופיין במגוון עשיר מאוד של צמחים ובעלי-חיים, זאת בשל הפסיפס המגוון של בתי גידול המצויים זה לצד זה - שטחי בתה, גריגה וחורש, מטעים נשירים וכרמי זיתים, יער נטוע, מעיינות ונחלים, שרידי חקלאות קדומה וקטעים מצוקיים, על גבי סוגי מסלע שונים ובתנאים טופוגרפיים ואקולוגיים מגוונים.

בתחום התכנית, על פני שטח מצומצם ביותר שגודלו מאות דונם בלבד, נצפו בעבודה זו ובסקרים קודמים 519 מיני צמחים, המהווים יותר מ-20% מכלל צמחיית ישראל ועשרות מיני בעלי-חיים, לרבות כ-100 מיני עופות, יונקים, זוחלים ודו-חיים, רובם מוגנים על פי חוק.

טבלה 1 מציגה את מספר מיני הצמחים שתועדו באזור הנ"ל.

טבלה 1: מספר מיני הצמחים שתועדו באזור התכנית

סך הכול	א. צמחים
59	מינים מוגנים
31	מינים נדירים
20	מינים אנדמיים
519	סה"כ מיני צמחים בתחום התכנית

2.1 צמחים:

אפשר לראות כי במרחב התכנית גדלים 96 מיני צמחים בעלי חשיבות מיוחדת לשימור. אלה כוללים 59 מיני צמחים מוגנים, 31 מינים נדירים, מתוכם 9 מינים המוגדרים "אדומים" בשל היותם בסכנת הכחדה בישראל, ו-20 מינים אנדמיים (מיני צמחים שתפוצתם העולמית מוגבלת לאזור גאוגרפי מצומצם, ולפיכך פגיעה באוכלוסיותיהם עלולה לסכן את המשך קיומם).

ריכוז כה גבוה של מינים רגישים לפיתוח הנו בעל חשיבות בקנה מידה ארצי. אין אתרים רבים בארץ בכלל ובמרכז הארץ בפרט עם עושר מינים כה גבוה בשטח בגודל דומה.

חשיבות זו נובעת הן מעושר בתי הגידול השונים במרחב התכנית, והן ממיקומו של האזור בשוליים המזרחיים של החבל היס-תיכוני, במרחק של קילומטרים ספורים מחגורת הספר המפרידה בין החבל היס-תיכוני במערב לחבל המדברי במזרח.

אוכלוסיות של מינים הנמצאות בשולי תפוצתן ("אוכלוסיות שוליים"), שונות על פי רוב גנטית מאוכלוסיות של אותם מינים במרכז תחום תפוצתן. שונות גנטית זו הנה בעלת חשיבות רבה לשימור בשל ההתאמה שיש לאותן אוכלוסיות לשינויי אקלים אפשריים. לאוכלוסיות ים-תיכוניות באקלים צחיח למחצה, יכול להיות יתרון אבולוציוני על פני אוכלוסיות של אותם מינים באקלים לח יותר, במקרה של התחממות גלובלית, ולפיכך חשוב במיוחד להגן עליהם.

טבלה 2 מציגה את רשימת מיני הצמחים הרגישים לפיתוח שתועדו באזור התסקיר. כל המינים שתועדו במרחב התכנית ובסביבתה מפורטים בנספח 1.

טבלה 2: צמחים מוגנים, נדירים ואנדמיים שתועדו במרחב התכנית ובקרבתה.

P – צמח מוגן על-פי חוק ערכי טבע מוגנים (2005) או צו היערות (1997);
 R - נדיר למדי, RP – נדיר, RR – נדיר מאוד; * - צמח "אדום" הנמצא בסכנת הכחדה בישראל;
 ET – אנדמי לישראל וטורקיה, ES – אנדמי לישראל וסוריה, EI – אנדמי לישראל, EL – אנדמי לישראל ולבנון;

שם	מוגן	נדיר	אנדמי
אגס סורי	P		
אורן הגלעין	P		
אורן ירושלים	P		
אורן קפריסאי/ברוטיה	P		
אזוב מצוי	P		
אלה אטלנטית	P		
אלה ארצישראלית	P		
אלון מצוי	P		
אלקנה סמורה			ET
בוצין סיני		R	
בן-סחלב צריפי	P		
ברוש אריזוני	P		
ברוש מצוי	P		
גומא כדורי*		RP	
געת החורש		R	ET
גרגרנית בירתית			ET
גרניון הפקעות	P		
דבורנית גדולה	P		
דבורנית דינסמור	P		
דבורנית הקטיפה	P	R	
דבורנית נאה	P	R	
דבורנית צהובה	P		
דבורנית שחומה	P		
דבקת האפונים			ES
דבקת יהודה			ES
דבשה הודית		R	
דל-קרניים כרמלי			ES
דם-המכבים האדום	P		
דמונית ארם-צובא	P		
דנדנה רפואית	P		
דרבנית התבור		R	ET
ולריינית דוקרנית*		RR	
ורד הכלב	P	R	
ורד צידוני*	P	RP	
זית אירופי	P		
זמזומית מצויה			ES
חוגית תמימה		R	
חוחן קרדני*		RP	EI
חומעה מגובבת		R	
חומעה מסולסלת		R	
חורשף מצויץ			EL
חצב מצוי	P		
חרוב מצוי	P		
טמוס מזרחי			ES
יערה איטלקית	P		
כלמינתה אפורה		R	

שם	מוגן	נדיר	אנדמי
כלנית מצויה	P		
כנפה חרוקה		R	
כריך נמוך*		RR	
כרכום חרפי	P		ES
לבנה רפואי	P		
לוע-ארי גדול	P		
לוע-ארי סיצילי*		RR	
לוף ארצישראלי			EL
מיש דרומי	P	R	
מרווה ארצישראלית*		RP	
מרווה משולשת	P		
מרוות יהודה			ES
מרוות ירושלים			ES
נורית אסיה	P		
נענת הכדורים		R	
נץ-חלב מפושק		R	
נץ-חלב שעיר/אייג		R	ES
נרקיס מצוי	P		
סחלב אנטולי	P		
סחלב הגליל	P		
סחלב פרפרני	P		
סחלב שלוש-שיניים	P		
סחלבן החורש	P		
סיפן התבואה	P		
סיפן סגול	P	R	
סתונית היורה	P		
סתונית ירושלים	P		ET
עוזרר קוצני	P		
עיריוני צהוב	P		
עיריוני קצר	P	RP	
עכובית הגלגל	P		
עלקת אזוביונית*		RR	
ערבז דק-פרחים		R	
צבעוני ההרים	P		
צלבית רחבת-עלים		R	
צלצל החומות		RR	
צתרה ורודה	P		
קוצן קיפח			ES
קורנית מקורקפת	P		
קערורית שיחנית		RP	
רותם המדבר	P		
רקפת מצויה	P		
שום גבוה	P		
שום הכרמל		R	ES
שערור שער			ES
שקד מצוי	P		
שקד קטן-עלים	P		
שרכרך ריחני	P		
תאנה (פיקוס התאנה)	P		
תורמוס ההרים	P		
סך הכול: 96 מינים	59	31	20

2.2 בעלי חיים:

מרחב התכנית וסביבתו עשיר במינים רבים של בעלי חיים. למעט מספר קטן של מינים המותרים בציד (בדרך כלל מזיקי חקלאות), מרבית בעלי החיים המצויים באזור מוגנים בחוק הגנת חיית הבר (ערכי טבע מוגנים). חלק מהמינים (מסומנים בקו תחתון) מוגדרים פגיעים (vulnerable) או נמצאים בסכנת הכחדה (endangered) על פי הספר האדום (דולב ופרבולוצקי 2002).

יונקים

להלן רשימת היונקים שתועדו באזור (על פי מאגר המידע הממוחשב של רשות הטבע והגנים ומתצפיות אישיות של עורך הסקר). חלק מהמינים הגדולים שברשימה תועדו במרחק של קילומטרים אחדים התכנית, אך מאחר שבעת פעילותם (בעיקר בלילה) הם נעים למרחקים ניכרים, הרי שהם עשויים להגיע גם לשטח המיועד לפיתוח. התצפיות מייצגות תצפיות שנערכו על פני כעשרים שנה ולפיכך בהחלט ייתכן שמינים אחדים אינם נמצאים באזור כיום.

אוכלי חרקים: קיפוד מצוי, חדף קטן.

ארנבאים: ארנבת מצויה.

טורפים: תן, זאב (מין המוגדר כפגיע, שעלול להיחשף לסיכון חמור של הכחדה בבר), שועל מצוי, דלק, סמור (מין פגיע), גירית מצויה, נמייה, צבוע מפוספס (בסכנת הכחדה), קרקל (מין פגיע).

מכפילי פרסה: צבי ישראלי (מין פגיע), חזיר בר.

מכרסמים: דרבן, חולד, חולדת החוף (חולדה נודדת), עכבר הבית

כמו כן נמצאים באזור עטלפים שונים – בעיקר עטלפי חרקים השוכנים במערות או במבנים, ומיני מכרסמים קטנים שלא תועדו במאגרי המידע.

זוחלים

מבין הזוחלים תועדו באזור המינים שלהלן: צב ביצות, צב-יבשה מצוי (מין המוגדר כפגיע, שעלול להיחשף לסיכון חמור של הכחדה בבר), חרדון מצוי, זיקית מובהקת, נחושת נחשונית, זעמן-מטבעות מערבי, מטבעון מדבר וצפע מצוי. כולם מוגנים בחוק.

דו-חיים

מבין הדו-חיים נמצאת באזור הקרפדה הירוקה (*Bufo viridis*) שמוגדרת כיום כמין בסכנת הכחדה (דולב ופרבולוצקי 2002).

עופות

כ-80 מיני עופות תועדו בעמק הארזים. מינים רבים מתוכם נודדים, אך חלקם שוהים בעמק למנוחה ולאכילה בעת נדידתם, וחלקם חורפים או מקייצים בעמק.

הצבי הישראלי:

במצפה נפתוח ובקרבתו מתקיימים עדיין עשרות צבאים ששרדו את הפיתוח המואץ סביבם. לכ- 25 צבאים, גבעת מי נפתוח מהווה מרחב מחיה חיוני (על-פי אומדן של עמיר בלבן, 2005). עדרים קטנים משוטטים גם היום בגבעה ובשוליה, ובסוף מרץ, בעת סיור בשטח, צפיתי בעדר שמנה 7 צבאים באזור הטרסות החקלאיות שבמדרון המזרחי של הגבעה (תמונה 1). מרחב זה כבר נפגע לאחרונה במידה ניכרת על ידי סלילת כביש 9 בעמק הארזים. הצורך בשמירת הצבאים ורצף השטח הפתוח בין בתי הגידול השונים במרחב עמק הארזים היה שיקול מרכזי בהעברת כביש 9 במנהרה מתחת לגבעה, מתוך כוונה ליצור "גשר אקולוגי" בין גבעת מצפה נפתוח לבין עמק נחל שורק. מיני יונקים רבים עוברים מתחת לגשרים או במעברי מים מתחת לכבישים, אך הצבי הישראלי, המעדיף שטחים פתוחים, נמנע ממעבר במקומות צרים וסגורים ולפיכך הוא זקוק למעברים עיליים פתוחים ורחבים ובלי הפרעה כדי לעבור בין שטחים שונים בתחומי מחייתו. פגיעה ברצף השטח הפתוח תביא לבידוד פרטים ועדרים קטנים מתוך אוכלוסיית הצבאים, תוך סכנה לפגיעה במגוון הגנטי של האוכלוסיות הקטנות והמבודדות שיווצרו. לפיכך, צמצום רוחבו של המסדרון האקולוגי על ידי פיתוח נוסף בגבעה, לא הרחק מהגשר האקולוגי, יקטין במידה רבה את רוחבו של המעבר הפתוח שעדיין נותר בחלקה הצפוני של הגבעה ועשוי להגביל עוד יותר את תנועת הצבאים בשטח, לבודד אותם ולהפחית את יכולתה של אוכלוסייתם לשרוד בעתיד. יש לציין כי כיום, לאור הקמת גדר ההפרדה מצפון לעמק הארזים, הולכת וגוברת חשיבותם של מצפה נפתוח ועמק הארזים כמקום מפלט לצבי הישראלי.

תמונה 1: עדר של צבי ישראלי בשולי גבעת מצפה נפתוח

2.3 השלכות אקולוגיות נוספות:

כל חיץ פיזי הקוטע או מצמצם את רוחבם של מסדרונות אקולוגיים קיימים עלול לפגוע במינים המוגנים והנדירים פגיעה נוספת על הפגיעות שסבלו בשנים האחרונות עקב השינויים בבתי הגידול בעמק ובסביבותיו. בטווח הקצר, משמעות הדבר יכולה להיות פגיעה בחופש תנועה של בעלי-חיים נוספים. בטווח הארוך, יכולה להיות פגיעה באוכלוסיות שתחום מחייתם יצטמצם, ולדחיקתם מהאזור.

זרעים של מינים שונים של צמחים מועברים, בין היתר, על ידי בעלי-חיים. לפיכך, פגיעה בחופש תנועה של בעלי-חיים יכולה להביא גם לבידוד אוכלוסיות צמחים ולפגיעה בשרידותן. בעיה נוספת, ואולי העיקרית, היא האפקט המצטבר של תכניות הפיתוח השונות ביחד. כשלעצמה, לתכנית מצומצמת ובודדת יש השפעה מצומצמת יחסית על סביבתה, אך הצירוף של תכניות רבות על פני מרחב נתון יכול להיות הרסני למערכות האקולוגיות של האזור כולו ולפגיעה בתפקודיהן הסביבתיים.

3. המלצות ביחס לתכנית

תכנית הבינוי והפיתוח משתרעת על שטח נרחב לרוחב העמק היוצר טריז משמעותי בין רמות לבין אפיק נחל שורק ויוצרת חיץ בין מזרח העמק למערבו. מעבר לכך, הפיתוח צפוי לחסל את ערכי הטבע בתא השטח המרכזי – גבעת מצפה נפתוח – שערכיותו האקולוגית היא הגבוהה ביותר לאור המגוון הביולוגי העשיר שבו ותפקודו בלב מסדרון אקולוגי לצבאים ולמינים נוספים. התכנית במתכונתה הנוכחית צפויה לגרום נזק בלתי הפיך להרכב הייחודי של ערכי הטבע בתחומה, שחשיבות, כאמור, אינה רק מקומית אלא ברמה הארצית.

להערכת, הממצאים הרבים על ערכי הטבע במרחב התכנית כפי שהוצגו לעיל, על אף חלקיותם והעובדה שאינם מתבססים על עבודת שדה יסודית, מעידים מעבר לכל ספק על חשיבותו האקולוגית והמדעית של המרחב, כמו גם על תפקודיו הסביבתיים לרווחת תושבי מערב ירושלים כשטח ציבורי פתוח בעל ערכים ייחודיים.

לפיכך מוצגות להלן המלצותיי למניעת פגיעה בערכי הטבע:

- יש להימנע מכל בינוי שהוא בכל המרחב שמדרום לגן הקיפוד. השטח הרגיש ביותר – האוכף שבין רמות למצפה נפתוח, גבעת מצפה נפתוח ומדרונותיה לכיוון מזרח ודרום ראויים להישאר פתוחים, בלי מבנים ובלי כבישים נוספים.
- בשאר השטח – מצפון לאוכף הנ"ל – אפשר לשקול בינוי צמוד דופן במלואו לבנייה הקיימת, בכפוף לבחינה פרטנית של השטח הכוללת מפת רגישויות לפיתוח עם מיפוי מדויק של ערכי טבע ראויים לשימור (מינים נדירים, מוגנים, ריכוזי פריחה וכו'). תכנית הבינוי תשמר שצ"פים עשירים בערכי טבע ונוף שישתלבו בשטחי הפיתוח.
- בעת בחינת ההשפעות האפשריות של תכנית הפיתוח, יש הכרח לבחון אותה ביחס למכלול עבודות הפיתוח הקיימות והמתוכננות כאחד ולהתייחס להשפעה הכוללת של התכניות השונות. במידה שהתכנית תיצור החמרה של מצב הסביבה, עליה להציע שינויים למניעתם, ולהציג אמצעים שיבטיחו שמירה על הרכב הערכים הייחודי לאזור.

4. מקורות

1. אדר, מ. 1982. ציפורים בירושלים. החברה להגנת הטבע.
2. אחירון-פרומקין, ת. 2001. חוות דעת לעניין ערכי טבע מוגנים בתחום התכנית המקומית 4573 (כביש 9).
3. בלבן, ע. 2005. חוות דעת על השלכות הבנייה על אוכלוסיית הצבאים במצפה נפתוח. התחנה לחקר ציפורי ירושלים, החברה להגנת הטבע.
4. בקי, א. 2000. מעברי בעלי-חיים בכבישים: מסמך רקע לקביעת מדיניות. רשות הטבע והגנים.
5. מדינת ישראל. 1997. צו היערות (אכרזה על אילנות מוגנים) (מס' 2), התשנ"ז-1997.
6. מדינת ישראל. 2005. אכרזת גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה (ערכי טבע מוגנים) התשס"ה-2005.
7. מרינוב, א., תו"פ אקוסטיקה ועמיר, ד. 1999. ניתוח רגישות סביבתית לתכנית מערב ירושלים.
8. פינברון-דותן, נ. ודנין, א. 1998. המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה, כרטא ירושלים.
9. פרגמן, א., פליטמן, ע., הדר, ד. ושמידע, א. 1999. רשימת צמחי הבר של ארץ-ישראל וסביבותיה. רת"ם, האוניברסיטה העברית בירושלים ורשות הטבע והגנים.
10. פרומקין, ר. 2002. חוות-דעת סביבתית – חוות נופש חקלאית בעמק הארזים.
11. פרלמן, ג. 1999. טיבוע ציפורים בירושלים. העזנייה 28 : 26-33.
12. רשות הטבע והגנים. מאגר מידע אקולוגי ממוחשב.
13. רת"ם, האוניברסיטה העברית בירושלים. 2005. מאגר מידע ממוחשב ודוח סקר שדה בוטני.
14. שמידע, א. ופולק, ג. 2007. הספר האדום: צמחים בסכנת הכחדה בישראל, כרך א'. רשות הטבע והגנים.
15. שקדי, י. ושות', א. 2000. מסדרונות אקולוגיים בשטחים הפתוחים: כלי לשמירת טבע. רשות הטבע והגנים.
16. שקדי, י. ושות', א. 2004. מעבר בעלי חיים בכבישים: מדיניות והמלצות לפעולה. רשות הטבע והגנים, מע"צ והמשרד לאיכות הסביבה.
17. תסקיר השפעה על הסביבה - עמק הארזים. מוטי קפלן, ישראל קמחי, שלמה אהרונוסון. אפריל 1998.
18. תסקיר השפעה על הסביבה - תב"ע 4573, כביש 9. אנוש מערכות סביבתיות, אוגוסט 1998. ומסמך השלמות לתסקיר זה מדצמבר 1998.

5. נספח 1

רשימת מיני הצמחים שתועדו בתחום התכנית ובקרבתה:

(הרשימה מתבססת על מקורות מספר 2, 10, 12, 13, 17, 18 ברשימת המקורות, וכן על סקר שדה שנערך במרץ 2008 בתחום התכנית):

אזוב מצוי	אורן הגלעין	אגס סורי	אבובית מקורקפת
אזוב מצוי	אורן ירושלים	אוג הבורסקאים	אביבית בינונית
אחיזרד ההרים	אורן קפריסאי/ברוטיה	אוזן-הגדי הצהובה	אביבית זעירה

חבלבל כפני	דבשה הודית	ברומית המטאטא	אחירותם החורש
חבלבל סיצילי	דבשה מחורצת	ברומית זנב-השועל	אחישבת ענף
חבלבל עדין	דגנין מצוי	ברומית יפנית	אטד אירופי
הגווית שעירה	דודא רפואי	ברומית מאוגדת	איטן ההרים
חד-שפה מצוי	דוחנית השלחין	ברומית ספרדית	אילנתה בלוטית
חוגית תמימה	דטורה אכזרית	ברומית עקרה	איסטיס מצוי
חוח ספרדי	דטורה זקופת-פרי	ברוש אריזוני	אלה אטלנטית
חוח עקוד	דל-קרניים כרמלי	ברוש מצוי	אלה ארצישראלית
חוחן הקינרס	דלעת-הנחש הסורית	ברזילון ענף	אלון מצוי
חוחן קרדני	דלעת-נחש מצויה	ברזילון ריסני	אליסון מצוי
חוטמית זיפנית	דם-המכבים האדום	ברקן סורי	אלמוות הכסף
חוטמית עין-הפרה	דמומית ארם-צובא	גביעול אשון	אלקנה סמורה
חומעה יפה	דמומית השדה	גדילן מצוי	אלת המסטיק
חומעה מגובבת	דמומית קטנת-פרי	גומא ארוך	אמיתה קיצית
חומעה מסולסלת	דנדנה רפואית	גומא כדורי	אספסת גלגלית
חופניים מצויים	דרבנית התבור	גזיר דק-עלים	אספסת החבית
חורשף השבכה	דרדית מצויה	גזיר דקיק	אספסת הכתרים
חורשף מצויץ	דרדר מצוי		אספסת כדורית
חוטטון מצוי	דרדר קרומי	גזיר המפרקים	אספסת מצויה
חיטת הבר	דרדרת צהובה	גזיר מזיק	אספסת עדשתית
חימצה שסועה	הגה מצוי	גזר הגינה/קיפח	אספסת קטועה
חיננית הבתה	הרדופנין הציצית	גזר יושב	אספסת תרבותית
חלבולב מגובבש	ולריינית דוקרנית	גזר מצוי	אספקלריה חרמשית
חלבולב מצוי	ולריינית משולחפת	גלונית הסלעים	אספרג החורש
חלבולב מרושת	ולריינית קטועה	גלונית מצויה	אסתר מרצעני
חלבולב משונשן	ורבנה רפואית	גלעינית השדה	אפון מצוי
חלבולב פעוט	ורד הכלב	געדה כרתית	אפון נמוך
חלבולב צר-עלים	ורד צידוני	געדה מפושקת	ארבע-כנפות מצויות
חלוקה הררית	ורוניקה לבנה	געדה מצויה	אריסימון תמים
חלמית מצויה	ורוניקה מבריקה	געתת החורש	ארכובית הציפורים
חלמית קטנת-פרחים	ורוניקה סורית	גפן היין	ארכובית שבטבבית
חמצץ נטוי	ורוניקת המים	גרגיר הנחלים	ארנריה מצויה
חסה כחולת-פרחים	זהבית דמשקאית	גרגרנית בירותית	אשבל כרתי
חסרף מזרחי	זהבית השלוחות	גרגרנית הטבעת	אשבל מעורק
חסת המצפן	זוטה מעורקת	גרגרנית ירושלים	אשחר ארצישראלי
חסת השבטים	זוטה צפופה	גרגרנית מצויה	אשחר רחב-עלים
חפורית הפקעים	זון אשון	גרניון גזור	בלבוסן ארצישראלי
חפורית מזורה	זון משכר	גרניון הארגמן	בוצין מפורץ
חפורית מצויה	זית אירופי	גרניון הפקעות	בוצין סיני
חפורית קטנה	זלזלת הקנוקנות	גרניון עגול	בן-חיטה ביצני
חצב מצוי	זמזומית מצויה	גרניון רך	בן-חיטה רב-אנפין
חרדל השדה	זנב-כלב מצוי	דבורנית גדולה	בן-חצב סתונוני
חרדל לבן	זנב-כלב עדין	דבורנית דינסמור	בן-סחלב צריפי
חרוב מצוי	זנב-עקרב שיכני	דבורנית הקטיפה	בן-סירה קטן
חרחבינה מגובבת	זעזועית גדולה	דבורנית נאה	בן-קוצן מאפיר
חרחבינה מכילה	זערורית קטנה	דבורנית צהובה	בקיה ארצישראלית
חרצית עטורה	זעריר כוכבני	דבורנית שחומה	בקיה מצויה
טבורית נטויה	זקן-סב מצוי	דבקה זיפנית	בקיה תרבותית
טבק השיח	זקן-תיש מצוי	דבקון הזית	בקייית הכלאיים
טופח ירושלים	זקניים כפול-שיבולים	דבקנית הפרקים	בר-גביע קוצני
טופח מצוי	זקן שעיר	דבקת האפונים	ברומית אדמונית
טופח ריסני	חבלבל גלוני	דבקת החומות	ברומית אזמלנית
טיון דביק	חבלבל השדה	דבקת יהודה	ברומית גדולה
טמוס מזרחי	חבלבל השיח	דבקת ירושלים	ברומית הגגות

פואה מצויה	נענת הכדורים	לשון-פר איטלקית	טמוס מצוי
פטל קדוש	נפית כפופה	לשון-פר מצויה	טרשינית שרועה
פיגמית מצויה	נץ-חלב הררי	לשון-פר מצרית	יבלית מצויה
פילגון ארצישראלי	נץ-חלב מפושק	לשון-פר סמורה	ילקוט הרועים
פילגון מצוי	נץ-חלב צרפתי	לשישית הצבעים	יערה איטלקית
פילגון קפוז	נץ-חלב שעיר/אייג	מוצית קוצנית	ירבוז מופשל
פיקוס התאנה	נרקיס מצוי	מיש דרומי	ירבוז פלמר
פעמונית ירושלים	נשרן הדוחן	מלוח קיפח	ירבוז שרוע
פעמונית קטנה	נשרן מכחיל	מלעניאל מצוי	ירוקת-חמור מצויה
פעמונית קיפחת	נשרן צפוף	מלעניאל קטן-פרחים	כדן נאה
פרג אגסי	נשרן שעיר	מלעניאל קצר-מלענים	כוכב מצוי
פרג זיפני	סביון אביבי	מלקולמיה הררית	כוכבית מצויה
פרסה דלת-תרמילים	סולנום זיתני	מסרק איברי	כוכבן מצוי
פרסיון גדול	סולנום שחור	מסרק שולמית	כותלית יהודה
פרע מסולסל	סולנום שעיר	מעוג כרתי	כותלית פורטוגלית
פרע צמיר	סחלב אנטולי	מצילות מצויצות	כליינית מצויה
פשתה אשונה	סחלב הגליל	מצילתיים מצויים	כלך מצוי
פשתה דגולה	סחלב פרפרני	מציץ סורי	כלכלך סורי
פשתה מצויה	סחלב שלוש-שיניים	מקור-חסידה גדול	כלמינתה אפורה
פשתה צרת-עלים	סיגית מבריקה	מקור-חסידה גזור	כלנית מצויה
פשתה שעירה	סיפן התבואה	מקור-חסידה חלמית	כמנון כרתי
פשתנית זעירה	סינפיטון ארצישראלי	מקור-חסידה מצוי	כמנון קיפח
פשתת המכבד	סיסן אשון	מרה-חלב מונפלייני	כנפה חרוקה
צבעוני ההרים	סיסנית הבולבוסין	מרגנית השדה	כרבולת מצויה
צהרון מצוי	סיסנית הגינות	מרוביון מצוי	כרבולת קטנה
צורית אדומה	סיפן סגול	מרוה ארצישראלי	כריך נמוך
צורית בלוטית	סירה קוצנית	מרוה דגולה	כרכום חרפי
צורית גבוהה	סלסילה מצויה	מרוה משולשת	כרפס הביצות
צחנן מבאיש	סקלגריה כרתית	מרוות יהודה	כשות ארצישראלי
ציבורת ההרים	סרפד הכדורים	מרוות ירושלים	כשות השדות
ציפורן נקוד	סתונית היורה	מרור הגינות	כשות קצר-עלי
ציפורני-חתול מצויות	סתונית ירושלים	מרקולית מצויה	כתלה חריפה
ציפורנית גדולה	עבקה שכיח	מררית הגליל	כתמה עבת-שורשים
ציפורנית מצרית	עזרר קוצני	מררית מצויה	כתרון עקרבי
צלבת ארוכת-שיבולת	עולש מצוי	משערת זהובה	לבנה רפואי
צלבת רחבת-עלים	עוקץ-עקרב עגול-עלים	מתנן מצוי	לוטוס יהודה
צללת הכלאיים	עוקצר מצוי	נוניאה קהה	לוטוס מצוי
צלף קוצני	עטיינית קצרה	נוציץ מנוצה	לוטם מרווני
צלצל החומות	עיריוני צהוב	נוציץ עטוף	לוטם שעיר
צמרנית הסלעים	עיריוני קצר	נוצנית כדורית	לוטמית דביקה
צתרה ורודה	עירית גדולה	נורית אסיה	לוטמית ערבית
קדד גדול-פרי	עירית נבובה	נזמית לופתת	לוע-ארי גדול
קדד מצליב	עכובית הגלגל	נימית ממולענת	לוע-ארי סיצילי
קוציץ סורי	עכנאי יהודה	ניסנית ארצישראלי	לוענית מצויה
קוצן קיפח	עכנאי שרוע	ניסנית דו-קרנית	לוף ארצישראלי
קורטם דק	עלקלוק רחב-עלים	ניסנית הבולבוסין	לוף ירוק
קורנית מקורקפת	עפרית אירופית	ניסנית זיפנית	לופית מצויה
קחון הצבעים	ערבז דק-פרחים	ניסנית ירושלמית	לחך אצמלני
קחון מצוי	ערברבה שעירה	ניסנית כינורית	לחך בלוטי
קידה שעירה	עשן צפוף	ניסנית שיכנית	לחך כרתי
קיטה רתמית	עשן קטן	נענה משובלת	לחך מצוי
קיצת מסולסלת			לכיד קוצני
קייצת קנדית			לפתית מצויה
קיסוסית קוצנית			לשון-חלב כרתית

תגית ארצישראלית	שינן עבה-שורש	שברק דביק	קיפודן מצוי
תגית מצויה	שלהבית דביקה	שברק מלבין	קיצנית כרתית
תורמוס ההרים	שלוחית קירחת	שברק מצוי	קיקיון מצוי
תלתן אלמוות	שלחופן קרומי	שברק משונץ	קיקסיה מצרית
תלתן בלוטי	שמשון אזוביוני	שברק נטוי	קנה מצוי
תלתן דוקרני	שמשון מצוי	שברק סיצילי	קערורית סגולה
תלתן הארגמן	שמשון מצרי	שברק קוצני	קערורית שיחנית
תלתן הכדורים	שמשון ריסני	שום גבוה	קרדה מכסיפה
תלתן הכפתורים	שעורה מכחילה	שום האבקנים	קרדריה מצויה
תלתן המגן	שעורת הבולבוסין	שום הכרמל	קרנונית דביקה
תלתן הפוך	שעורת התבור	שום משולש	רגלת הגינה
תלתן חקלאי	שעלב מצוי	שום שער	רוש עקוד
תלתן כוכבני	שעלב עדין	שומר פשוט	רותם המדבר
תלתן לביד	שערור שער	שופרית כרתית	רימון מצוי
תלתן נאה	שקד מצוי	שיבולת-שועל מתפרקת	רכפה לבנה
תלתן צמיר	שקד קטן-עלים	שיבולת-שועל נפוצה	רכפה צהובה
תלתן קלוז	שרביטן מצוי	שיטה כחלחלה	רקפת מצויה
תלתן תריסני	שרכרך ריחני	שיטת המשוכות	רשתון השדות
תריסנית מלולה	שרעול שער	שיכרון זהוב	שבטן לבן